

УДК 336.71(477)

Бортніков Г. П., Правотар В. А.

ЕКОНОМІЧНІ НОРМАТИВИ ЯК СИГНАЛИ РАНЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИЗИ В БАНКУ

Визначено, що економічні нормативи банківської діяльності мають відігравати роль сигналів раннього попередження про кризовий стан у банку й регулярно оприлюднюватися. Сьогодні українські банки не публікують оперативної інформації про дотримання економічних нормативів, а її розкриття в річних звітах аудиторів відбувається зі значним запізненням. Достовірність та методологія розрахунку багатьох економічних нормативів потребують удосконалення з урахуванням міжнародної практики та специфіки вітчизняного банківського сектору. Встановлено, що для аналізу прийнятності економічних нормативів як сигналів раннього попередження доцільно використовувати фільтри селекції, а для цього пропонується вивчати вибірку банків, визнаних проблемними, а потім неплатоспроможними. Це дає можливість відсіювати хибні сигнали або ті сигнали, що повідомляють про кризу занадто пізно, коли зацікавлені сторони (банківський нагляд, кредитори, рейтингові агентства, акціонери) вже неспроможні вжити адекватні заходи реагування і попередити банкрутство банку. На основі статистичної звітності неплатоспроможних банків України проаналізовано ефективність показників економічних нормативів як попереджувальних сигналів можливої кризи в банку, а також часові розриви між датами визнання банку проблемним і неплатоспроможним. Крім того, узагальнено статистику підстав для визнання банків неплатоспроможними у 2014–2015 рр., при цьому у 65 % випадків у рішенні Національного банку України визнавалося суттєве порушення економічних нормативів. Пропонується провести ревізію економічних нормативів з метою їх удосконалення та усунення інформаційних прогалин.

Ключові слова: неплатоспроможний банк, економічні нормативи банківської діяльності, сигнали раннього попередження про кризовий стан банку, банківська криза, банківська система, банківський бізнес.

Рис. 3. Табл. 4. Форм. 1. Літ. 9.

Бортніков Г. П., Правотар В. А.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НОРМАТИВЫ КАК СИГНАЛЫ РАННЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КРИЗИСА В БАНКЕ

Определено, что экономические нормативы банковской деятельности должны выполнять роль сигналов раннего предупреждения о кризисном состоянии в банке и регулярно обнародоваться. Сегодня украинские банки не публикуют оперативной информации о соблюдении экономических нормативов, а ее раскрытие в годовых отчетах аудиторов происходит со значительным опозданием. Достоверность и методология расчета многих экономических нормативов требуют усовершенствования с учетом международной практики и специфики отечественного банковского сектора. Установлено, что для анализа приемлемости экономических нормативов в качестве сигналов раннего предупреждения целесообразно использовать фильтры селекций, а для этого предлагается изучать выборку банков, признанных проблемными, а потом неплатежеспособными. Это дает возможность отсеивать ложные сигналы или те сигналы, которые сообщают о кризисе слишком поздно, когда заинтересованные стороны (банковский надзор, кредиторы, рейтинговые агентства, акционеры) уже не могут принять адекватные меры ре-

© Бортніков Г. П., Правотар В. А. 2015

агирования и предупредить банкротство банка. На основе статистической отчетности неплатежеспособных банков Украины проанализирована эффективность показателей экономических нормативов как предупредительных сигналов возможного кризиса в банке, а также временные разрывы между датами признания банка проблемным и неплатежеспособным. Кроме того, обобщена статистика оснований для признания банков неплатежеспособными в 2014–2015 гг., при этом в 65 % случаев в решении Национального банка Украины отмечалось существенное нарушение экономических нормативов. Предлагается провести ревизию экономических нормативов с целью их усовершенствования и устранения информационных пробелов.

Ключевые слова: неплатежеспособный банк, экономические нормативы банковской деятельности, сигналы раннего предупреждения о кризисном состоянии банка, банковский кризис, банковская система, банковский бизнес.

Hennadii Bortnikov, Vitaliy Pravotar

ECONOMIC REGULATORY STANDARD RATIOS AS EARLY WARNING SIGNALS OF CRISIS IN BANK

Economic norms (standards) of banking activities should serve as early warning signals about the critical state of the bank and being regularly published. At present Ukrainian banks do not publish timely information on compliance with prudential standards, while its disclosure in annual reports by auditors is made with significant delay. Reliability and calculation methodology of many economic standards need improvements, taking into account international experience and the specifics of the Ukrainian banking sector. To analyze the admissibility of economic standards as early warning signals it is appropriate to use a selection of filters, and for this purpose it is proposed the study sample of banks that were deemed problematic, then insolvent. This makes it possible to filter out false signals or those signals to the crisis too late when stakeholders (banking supervision, creditors, rating agencies, shareholders finally) are unable to take prompt response and prevent the collapse of the bank. Based on the statistical reporting of insolvent Ukrainian banks, it is analyzed the effectiveness of economic standards as warning signals about possible crisis in the bank, and the time gap between the dates of recognition of the problem and the bank insolvency. In addition, it is summarized grounds for declaring the banks as insolvent in 2014–2015, while in 65% of cases, the decision of the National Bank stated the recognition of significant violation of economic ratios. It is proposed to conduct a revision of economic requirements for improvement and elimination of information gaps.

Key words: insolvent bank, banking prudential regulations, early warning signals about the critical state of the bank, banking crisis, banking system, banking business.

JEL classification: G01, G21, H12.

Банківська система України протягом останніх років зазнала декількох хвиль потрясінь. Банки виявилися вкрай уразливими до погіршення платоспроможності позичальників, панічних настроїв серед клієнтів, закриття доступу до ресурсів міжбанківського ринку та ринку капіталу. Особливості стану банківської системи в умовах світової фінансової кризи, модернізації міжнародного банківського нагляду, відповідні національні та наднаціональні заходи антикризового регулювання досліджено в ряді колективних монографій [1–5] та на шпальтах провідних періодичних видань з питань теорії та практики фінансів [6–15]. За 2014–2015 рр. неплатоспроможними визнано 56 банків, проте у багатьох випадках економічні нормативи НБУ не сигналі-

зували заздалегідь про їхній кризовий стан. У зв'язку з цим постає необхідність аналізу причин неефективності економічних нормативів як сигналів раннього попередження.

Питанням дослідження сигналів раннього попередження кризи в банку присвячено багато праць зарубіжних науковців. У вітчизняній літературі цей феномен розглядається лише для окремих видів криз (наприклад, кризи ліквідності, валютної кризи або кризи довіри) у працях Ю. С. Ребрика [16; 17], Л. М. Перехреста [18], В. В. Коваленка, але саме ефективність економічних нормативів як сигналів раннього попередження кризи в банку не розроблялась.

Метою статті є детальне вивчення цього аспекту економічних нормативів, а також можливість їхнього вдосконалення.

З метою забезпечення стабільного функціонування банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також уникнення неправильного розподілу ресурсів і втрат капіталу через ризики, притаманні цій сфері, НБУ застосовує економічні нормативи банківської діяльності.

Економічні нормативи та ліміти банківської діяльності – це показники, встановлені НБУ з метою регулювання такої діяльності на основі безвизного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи загалом [19]. Це єдиний інструмент, який застосовує НБУ для сукупної характеристики фінансового стану банку не лише для регулюючих органів, а й для зацікавлених осіб та потенційних клієнтів банку. Крім того, регулятор використовує закриту для загалу систему сигналів раннього реагування на стан банків, яка містить економічні нормативи й ліміти валютної позиції. Таким чином, економічні нормативи мають бути сигналами попередження або виявлення кризових явищ у банку. Вони повинні бути завчасними й достовірними, щоб керівники банку та регулюючі органи мали змогу прийняти адекватні управлінські рішення. Банки не зобов'язані оприлюднювати оперативні дані про дотримання економічних нормативів. Нині окремі банки розкривають цю інформацію на власний розсуд у квартальних, а також у публічних річних звітах. Така закритість спричиняє зниження довіри до банківської системи України та втрату клієнтури.

Зазвичай банки, які визнано Національним банком України неплатоспроможними та переведено в режим тимчасової адміністрації, зазнають процедури ліквідації, тобто виходять із ринку. У 2015 р. сталося два прецеденти виходу банків із тимчасової адміністрації в результаті придбання новими інвесторами. Іноді банкрутство виявлялося несподіваним для широкого кола учасників ринку, але переважно такі ситуації очікувані.

Зазначимо, що в більшості таких банків не було ранніх сигналів за економічними нормативами. Тому постають такі проблеми: по-перше, асиметрія інформації, коли інсайдери (працівники банку й регулятори) володіють даними про ситуацію у банку, а широкий загал керується чутками або сигналами, які надходять із суттєвим запізненням; по-друге, інформація про виникнення проблем у банку не означає критичної ситуації, але негативні сигнали провокуватимуть паніку серед вкладників попри здатність банку впоратися з проблемою.

Для докладнішого аналізу розглянемо спершу процес визнання банку неплатоспроможним. НБУ приймає рішення про віднесення банку до такої категорії у разі:

- 1) неприведення банком діяльності у відповідність із вимогами законодавства, зокрема нормативно-правових актів НБУ, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 180 днів з дня визнання його таким;
- 2) зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України;
- 3) невиконання банком протягом 10 робочих днів поспіль 10 % і більше своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами;
- 4) одноразового грубого або систематичного порушення банком законодавства у сфері готівкового обігу, що створює загрозу інтересам вкладників або інших кредиторів банку [20].

Як правило, до визнання неплатоспроможності регулятор закритою для громадськості постановою визначає конкретний банк проблемним і вимагає від його керівництва та власників вжиття негайних заходів. У разі якщо не вдається подолати проблеми в установленій термін, приймається рішення про визнання банку неплатоспроможним. За хронологією розвитку кризи в банках виокремимо три основні фази:

- визнання банку проблемним;
- визнання банку неплатоспроможним;
- ліквідація банку.

У результаті дослідження хронології розвитку подій за вибіркою 31 банку виявлено значну диференціацію в кількості днів між першою і другою фазами (рис. 1).

Як бачимо, 19 банків визнано неплатоспроможними в період більш ніж через 30 днів з дати визнання їх проблемними. Це свідчить про високий запас часу в акціонерів для виведення власних активів з банку.

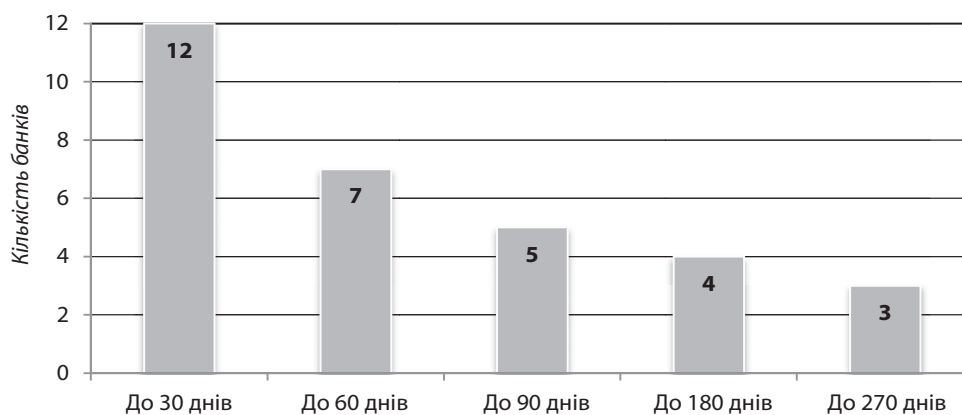

Рис. 1. Розподіл банків за періодом між датами визнання їх проблемними та неплатоспроможними

Складено за статистичною звітністю банків України.

Зауважимо, що три банки було зараховано до неплатоспроможних без попереднього визнання їх проблемними. Підставою для такого рішення стали результати позапланових інспектувань. Тобто до проведення цих заходів банки вважалися неproblemними та виконували всі вимоги безвізного нагляду, але після “неочікуваної” перевірки були визнані неплатоспроможними. Це свідчить про наявність в українських банках практики приховування реальних масштабів кризи, які можуть бути виявлені лише при виїзному нагляді.

Проведений аналіз діяльності неплатоспроможних банків виявив загальні риси та індивідуальні особливості кризових явищ. Сформульовані регулятором підстави для визнання банку неплатоспроможним можна систематизувати таким чином:

1. Недотримання економічних нормативів.
2. Недотримання норми обов’язкових резервів у НБУ.
3. Грубе порушення вимог щодо фінансового моніторингу.
4. Високі розриви ліквідності.
5. Ухилення акціонерів від підтримки банку.
6. Невиконання зобов’язань перед НБУ.
7. Незадоволення вимог клієнтів.
8. Невиконання програми фінансового оздоровлення.
9. Недотримання лімітів відкритої валютної позиції.

У багатьох випадках поєднувалося одразу декілька підстав (рис. 2).

Як бачимо з рис. 2, більшість підстав пов’язана з невиконанням економічних нормативів (у 65 % банків). Однак при деталізації цієї підстави (табл. 1) виявлено, що лише 48 % припадає безпосередньо на невиконання нормативів. Зазначимо, що дослідження Н1 як раннього сигналу попередження кризи в

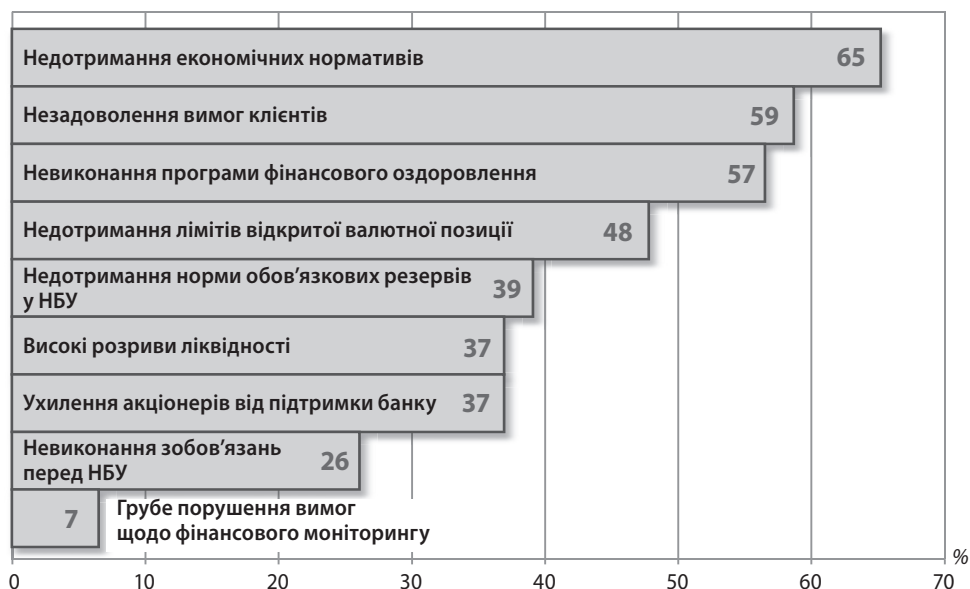

Рис. 2. Розподіл підстав для визнання банку проблемним, %

Складено авторами.

Таблиця 1

Деталізація підстави “Невиконання економічних нормативів”

Підстава	Розподіл, %
Невиконання Н1	29
Невиконання документів клієнтів спричинило обнулення нормативів ліквідності	23
Недотримання нормативів кредитного ризику	33
Недотримання нормативів ліквідності	15

Складено авторами.

банку є неефективним, оскільки зменшення регулятивного капіталу є наслідком кризи в банку, а не її першочерговою причиною.

Порушення економічних нормативів у 15 випадках було підставою для визнання банків неплатоспроможними. Аналіз прецедентів порушення нормативів та лімітів ускладнюється тим, що в умовах системної кризи, яка чітко сформувалась у другій половині 2014 р., НБУ прийняв безпрецедентне рішення про надання дозволів на порушення економічних нормативів банками, якщо це було пов'язано з девальвацією гривні та погіршенням якості активів у регіонах політичних і військових конфліктів (АР Крим та Донбас) [21].

Для дослідження ефективності економічних нормативів розглянуто всі можливі варіанти виконання ними функції сигналізаторів небезпеки – від відсутності порушення до тривалого порушення (табл. 2). Деталізація сигналів поділена на п'ять потенційних ситуацій.

Таблиця 2

Види сигналів, які можуть показувати економічні нормативи

Можливі сигнали	Характеристика сигналу	Рівень сигналу
A	Норматив дотримується	0
AB	Норматив перебуває в “зоні ризику”*	0,25
B	Одноразове незначне перевищення нормативу	0,50
BB	Норматив порушувався менше ніж п'ять днів на місяць	0,75
BBB	Норматив не виконується більше ніж п'ять днів на місяць	1

* За зону підвищеного ризику для нормативів Н2, Н4, Н5, Н6, Н7, Н11 та Н12 береться одновідсоткове наближення до граничного значення, а для Н8 – наближення в розмірі 200 % до граничного значення.

Складено авторами.

Основною ознакою деталізації є значення нормативу в діапазоні від критичної межі до граничної. Для аналізу ефективності нормативів кредитної діяльності кожному сигналу надано власний рівень, який коливається від “0” (норматив у нормі) до “1” (норматив не виконується). У дослідженні вибірка банків складалася з 35 неплатоспроможних банків у часовому проміжку з 1 січня 2014 р. по 1 липня 2015 р. (табл. 3).

Для систематизації результатів аналізу визначено межі сили сигналу (табл. 4). Зазначимо, що цей показник розраховувався як середнє арифметичне значення рівня сигналу нормативу за кожним банком.

Таблиця 3

Аналіз сигналів економічних нормативів банківської діяльності

Банк	У період більше 30 днів до визнання банку проблемним							У період менше 30 днів до визнання банку проблемним							У період між датами визнання банку проблемним і неплатоспроможним												
	Н1	Н2	Н4	Н5	Н6	Н7	Н8	Н11	Н12	Н1	Н2	Н4	Н5	Н6	Н7	Н8	Н11	Н12	Н1	Н2	Н4	Н5	Н6	Н7	Н8	Н11	Н12
Банк 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Банк 2	0	0	0,25	0,75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Банк 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 4	0	0	0,25	1	0	0,25	0,25	0	0	0	0,25	1	0	0,25	0,25	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0,25	0	0	0
Банк 5	0,75	0	0,25	0,75	0	0,25	0	0	0	0,25	0,75	0	0,25	0,75	0	0	0	0	1	1	1	0,75	0	0,25	0	0	0
Банк 6	0	1	0	0	0	1	0,25	0	0	0,25	0	1	0,25	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Банк 7	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0,25	1	1	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 8	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0,25	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0,25	0	0
Банк 9	0	0	0	0	0,25	0	0,75	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0
Банк 10	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 11	0	0	0,25	0	0	0,25	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0,25	0	0	0
Банк 12	0	0	1	1	1	0,25	0	0	0	0	1	1	0,75	0,25	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Банк 13	0	0	1	0,75	1	1	0	0	0	0	1	0	0,75	0,75	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Банк 14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 15	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 16	0	0	0	0,75	0	0	0,75	0	0	1	0	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0	0	1	0	0	1	0,25	1	0,25	0	0
Банк 17	0	1	0	0	0,75	0,75	1	0	0	0,75	0,75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 19	0	0,75	0,25	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0,75	0,75	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0
Банк 20	0	0	0,75	0,25	0	0,25	0,25	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0	1	0,25	0	0
Банк 21	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0,25	0	0	0	0
Банк 22	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 24	0	0	0,75	0	0	0,25	0,25	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0,75	0	0,75	0	0	0	0
Банк 25	0	0,25	0,25	0	0	0,25	0,25	0	0	1	1	1	0	0,75	0,75	0,75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 26	0	0,25	0,25	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0
Банк 27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 28	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 30	0	0	0	0,25	0	0,25	0	0	0	0	0,75	0,75	0	0,25	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 31	0	0	0	0	0	0,25	0	0	0	0	0,75	0,75	0	0,25	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 32	0	0	0	0	0	1	0,25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк 33	0	1	0,25	1	0,25	0,25	0	0	0	0,25	0,25	1	0,75	0,25	0,25	0	0	0	0	0	0,25	1	1	0,25	0	0	0
Банк 34	0	0	1	1	0	0,75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0
Банк 35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Складено за статистичними звітностями банків України.

Межі сили сигналів

Межі сигналу	Характеристика сигналу
0–0,25	Низький рівень: нормативи дотримуються
0,26–0,50	Помірний рівень: нормативи перебувають “у зоні ризику”
0,51–0,75	Середній рівень: нормативи не виконуються протягом короткого проміжку часу
0,76–1,00	Високий рівень: нормативи не виконуються впродовж тривалого періоду

Складено авторами.

На рис. 3 зображено силу сигналу в кожному часовому відрізку.

Як бачимо з рис. 3, загалом економічні нормативи не сигналізують про кризовий стан у банках, тому за їх допомогою неможливо визначити реальні масштаби кризи. Простежується тенденція до відображення економічними нормативами реального стану справ лише після визнання банку неплатоспроможним, але й це відбувається не завжди.

Результати аналізу свідчать про таке:

- у період “більше 30 днів до визнання банку проблемним” усі нормативи демонструють низький рівень сигналу кризи, окрім Н5 (поточна ліквідність) та Н7 (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента), котрі перебувають у зоні помірнього ризику. Можна дійти висновку, що економічні нормативи не є ефективним інструментом у довгостроковому аналізі банку та виявленні кризових явищ;
- у період “менше 30 днів до визнання банку проблемним” вагомих змін не відбувається, крім того, що Н4 (миттєва ліквідність) перейшов у

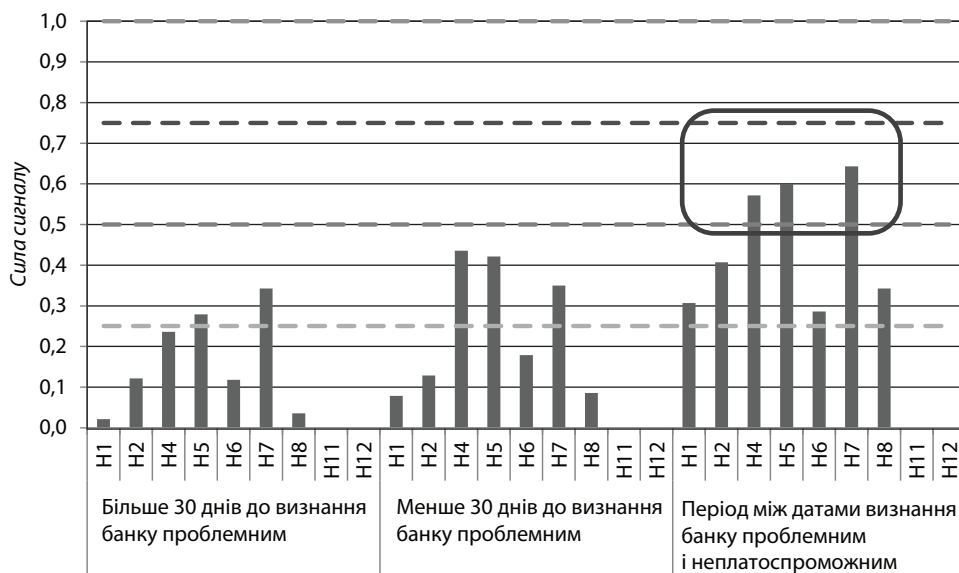

Рис. 3. Потужність сигналів економічних нормативів неплатоспроможних банків

Складено авторами за результатами проведеного дослідження на основі статистичної звітності банків.

сферу помірною ризику. Це пов'язано переважно з тим, що в більшості аналізованих банків здійснюється вплив високоліквідних активів, таких як кошти НБУ та інших банків;

- після дати визнання банку проблемним різко погіршуються нормативи, зокрема Н1 (мінімальний розмір регулятивного капіталу), Н2 (достатність регулятивного капіталу), Н6 (короткострокова ліквідність), Н8 (великі кредитні ризики) перемістилися в групу помірною рівня, а Н4, Н5, Н7 – в групу середнього рівня. Це свідчить, можливо, про приховування банками реальних масштабів кризи або ухилення акціонерами банку від його підтримки.

Аналіз не охоплював усіх банків, визнаних НБУ проблемними, які наразі залишаються в такому статусі (тобто потенційно можуть бути оголошеними неплатоспроможними) або нормалізували стан і більше не визнаються проблемними.

Отже, можна зробити такі висновки:

- здебільшого економічні нормативи до офіційної дати визнання банку проблемним або неплатоспроможним успішно виконуються, що свідчить про їхню низьку ефективність як сигналів;
- навіть після дати визнання банку проблемним економічні нормативи виконуються або ж перевищуються протягом короткого проміжку часу (приблизно до п'яти днів), що свідчить про таке:
 - є ймовірність приховування реальних масштабів кризи, тому що алгоритм розрахунку не дає можливості брати до уваги наявні чи виниклі проблеми або існує загроза фальсифікації даних;
 - економічні нормативи не попереджають про можливий крах банку як при стабільній ситуації в банківській системі, так і за системної кризи.
- негативним фактором є те, що деякі банки регулятор визнав неплатоспроможними за результатами позапланового інспектування з фінансового моніторингу, яке виявило грубі порушення вимог до протидії з "відмивання" грошей;
- власники тих банків, де період між датами визнання проблемним і неплатоспроможним більше 30, мають можливість вивести активи з банку до моменту накладення обмежень регулятором;
- нормативи Н11 (інвестування в цінні папери окремо за кожною установою) та Н12 (загальної суми інвестування) в усіх періодах мають значення 0,00 і виконуються навіть неплатоспроможними банками, що свідчить про їхню неефективність.

Для підвищення рівня ефективності економічних нормативів банківської діяльності необхідно вдосконалювати методичну базу розрахунків, а також використовувати зарубіжний досвід. Деякі кроки в цьому напрямі НБУ вже зробив: виключено Н3 (співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів), Н9 (максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру) і Н10 (максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам) та розроблено новий Н9 (норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами).

Проте такі заходи не розв'язують проблеми повністю ефективності нормативів банківської діяльності. З огляду на це пропонуємо рекомендації з удосконалення економічних нормативів банківської діяльності. Щодо нормативів капіталу, то їх зміну вже розпочав НБУ, зокрема зобов'язав банки поетапно збільшити регулятивний капітал до 500 млн грн до 11 липня 2024 р. Також у 2019 р. буде впроваджено НЗ (норматив достатності основного капіталу), який визначатиметься як співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику. Нормативне значення нормативу НЗ буде не менше ніж 7 % [19]. Таким чином, зміни до нормативів капіталу з боку НБУ є прийнятними, хоча слід зазначити, що розрахунок регулятивного капіталу проводиться за національними стандартами, а не за методикою Базеля II.

До переліку нормативів ліквідності пропонуємо ввести новий норматив: показник короткострокової ліквідності (ПКЛ), або liquidity coverage ratio (LCR) згідно з вимогами Базеля III, метою якого є забезпечення стійкості банку до ризику ліквідності в короткостроковому періоді. Цей показник розраховується за формулою:

$$ПКЛ = \frac{ВЛА - ВК}{ЧОВГК} \geq 100 \% ,$$

де ПКЛ – показник короткострокової ліквідності; ВЛА – високоліквідні активи; ВК – величина коригування високоліквідних активів; ЧОВГК – чисті очікувані відпливи грошових коштів.

Розрахунок ПКЛ включає різні ризики в модель оцінювання ліквідності в рамках 30-денного стресового сценарію, розробленого на основі аналізу кризи 2007 р., зокрема:

- врахування активів лише з високим ступенем ліквідності (визначення критеріїв високоліквідних активів і застосування дисконту);
- доступність і надійність джерел фондування (встановлення різних рівнів відпливу за кожним видом зобов'язань);
- обмежений доступ до надходжень (врахування доходів при оцінюванні ліквідності в обмеженому обсязі, а також із застосуванням різних рівнів припливів за кожним видом надходження).

Високоліквідні активи містять гроші та інші активи, легко реалізовані як у звичайних умовах, так і в стресових ситуаціях, тобто без істотного дисконту. Також важливим чинником є можливість швидкої реалізації активів у будь-який момент 30-денного періоду стресу, що вказує на відсутність обтяження будь-якими зобов'язаннями за ними. ВЛА поділені на три категорії згідно з рівнем їх ліквідності: ВЛА 1-го рівня – найбільш ліквідні активи; ВЛА 2-го рівня (сума ВЛА рівня 2А та рівня 2Б) – менш ліквідні активи, що обліковуються з дисконтом. Оскільки ВЛА 2-го рівня мають меншу ліквідність, їх облік у складі сукупного обсягу ВЛА враховується з обмеженнями: обсяг ВЛА 2-го рівня не може перевищувати 40 % сукупного обсягу ВЛА, а обсяг ВЛА рівня 2Б не може перевищувати 15 % сукупного обсягу ВЛА. Відповідно до вимог розрахунку частина грошових відпливів може бути покрита за рахунок доходів банку в розмірі, що не перевищує 75 % грошових відпливів. Це обмеження

виключає можливості банків покладатися на грошові надходження для покриття своїх зобов'язань. Таким чином, щонайменше 25 % відпливів за зобов'язаннями банку забезпечується наявністю ВЛА. Крім того, обсяг грошових відпливів і надходжень банку розраховується із застосуванням до них відповідних коефіцієнтів. Коефіцієнти відпливів встановлюються залежно від надійності клієнта, виду зобов'язання перед ним та інших факторів [22].

Європейський Союз прийняв останній проект вимог до ПКЛ, який передбачає безліч відмінностей від вимог Базеля III в частині складу ВЛА, обліку грошових надходжень, а також термінів упровадження і мінімальних значень перехідного періоду. Проте ці відмінності встановлюються виключно на розсуд місцевих регуляторів. Так, для європейських банків склад ВЛА істотно розширений, а також передбачено грошові надходження, які можуть обліковуватися в розрахунку чистих грошових відпливів без обмежень. Отже, відмінності у вимогах до розрахунку ПКЛ Європейського Союзу переважно являють собою послаблення для банків. Приміром, ВЛА 1-го рівня додатково включають забезпечені облігації високої якості, а в складі ВЛА 2Б можуть враховуватися сек'юритизовані активи. Крім того, зняття обмежень обліку припливів дасть можливість зменшити обсяг чистих грошових відпливів і, відповідно, знизити навантаження на ВЛА. З 1 жовтня 2015 р. мінімальне значення до ПКЛ у Європейському Союзі встановлюється у розмірі 60 %, протягом двох років воно збільшуватиметься з кроком у 10 % до значення 80 %, і вже з 1 січня 2018 р. буде встановлено на рівні 100 %.

Згідно з докладом European Banking Authority від 15 січня 2015 р., впровадження LCR в країнах ЄС позитивно позначиться на банківській системі ЄС. Загалом аналіз свідчить про поліпшення дотримання банками ЄС LCR і показує, що його впровадження не справлятиме негативного впливу на стабільність фінансових ринків і обсяги банківського кредитування. Доповідь ґрунтується на даних 322 європейських банків, які охоплюють близько 2/3 загального обсягу банківських активів у ЄС [23].

Щодо нормативів кредитного ризику, то необхідно внести такі рекомендації:

- зменшити нормативне значення Н8 з $\geq 800\%$ до $\geq 600\%$;
- для нормативу Н7 ввести граничне значення, тобто надати банку право виконувати норматив у межах 24–25 % (можливий інший розподіл) лише протягом короткого проміжку часу (до 10 днів на квартал), а в разі подальшого граничного показника відбуватиметься пильніший нагляд з боку НБУ;
- ввести такі нормативи для протидії “партнерським кредитам” (базуючись на досвіді Білорусії [24]):
 - максимальний розмір кредитного ризику на одну пов'язану – фізичну особу і взаємозалежних з нею юридичних осіб, максимальний розмір кредитного ризику на одного інсайдера – юридичну особу і взаємозалежних з нею осіб (нормативне значення $< 15\%$);
 - сукупна величина кредитних ризиків на пов'язаних – юридичних осіб і взаємозалежних з ними осіб та інсайдерів – фізичних осіб і взаємозалежних з ними юридичних осіб (нормативне значення $< 50\%$);
 - сукупна величина кредитних ризиків на пов'язаних – фізичних осіб і взаємозалежних з ними фізичних осіб (нормативне значення $< 5\%$).

Нормативи інвестування необхідно скасувати у зв'язку з їхньою недостатньою інформативністю, а натомість використовувати індикативний показник “частка вкладень у недержавні цінні папери в активах банку” (не більше 5 %).

Також доцільно ввести в практику регулювання банківської діяльності приграничні значення економічних нормативів. Оскільки під час дослідження виявлено, що у більшості банків нормативи перебувають у “зоні ризику”, необхідно ввести буферні зони для нормативів, які банки можуть порушувати лише протягом певного періоду на щомісячній основі.

У результаті дослідження значень економічних нормативів банків, що були визнані неплатоспроможними, встановлено, що вони ефективно не виконують функції попередження про послаблення фінансового стану, не відображають реального стану справ у банку, а в кризових ситуаціях банк використовує їх для приховування реальних масштабів втрат. Лише після офіційної заяви НБУ щодо віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного, коли для нього призначається куратор, а власники банку розуміють загрозу неминучого банкрутства, показники нормативів різко погіршуються. У більшості банків виявлено значний розрив у часі між датами визнання банку проблемним і неплатоспроможним (більше 30 днів). Це дає можливість акціонерам та пов'язаним з ними особам вивести свої активи з банку до моменту накладення обмежень регулятором. Доцільно переглянути не тільки граничні значення окремих показників, а й алгоритми їх розрахунків та запровадити буфери для нормативів адекватності капіталу й ліквідності.

Список використаних джерел

1. Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами : у 3 т. / за ред. Т. І. Єфименко ; ДННУ “Акад. фін. управління”. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2012.
2. Фінансова система України : взаємодія корпоративного та державного секторів : монографія / Т. І. Єфименко, І. О. Лютий, С. С. Гасанов та ін. ; ДННУ “Акад. фін. управління”. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2012. – 243 с.
3. Інноваційні механізми стратегії фінансового управління / редкол.: Т. І. Єфименко (голова) та ін. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2012. – 1302 с.
4. Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції : кол. моногр. : у 2 т. / за ред. О. В. Шлапака, Т. І. Єфименко ; ДННУ “Акад. фін. управління”. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2014.
5. Гасанов С. С. Діяльність банків за участю держави в капіталі у 2014 році / С. С. Гасанов, О. О. Любіч, Г. П. Бортніков. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2014. – 49 с.
6. Єфименко Т. І. Антикризове податкове регулювання фінансового сектору / Т. І. Єфименко // Фінанси України. – 2011. – № 11. – С. 3–21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2011_11_2.pdf.
7. Єфименко Т. І. Формування фіскального простору економічних реформ / Т. І. Єфименко // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 3–23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2011_4_2.pdf.
8. Елерс Г. Стратегії реформ у сфері державних фінансів. Національні програми та міжнародні вимоги (МВФ, ЄС, Світовий банк) / Г. Елерс // Фінанси України. – 2014. – № 7. – С. 7–16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2014_7_3.pdf.

9. Любіч О. О. Методологічні проблеми фінансового управління в банківському секторі України: уроки кризи / О. О. Любіч, І. В. Волошин // *Фінанси України*. – 2014. – № 2. – С. 94–114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2014_2_10.pdf.
10. *Заворотній Р. І.* Проблеми оцінки ризиковості емітентів на фінансових ринках / Р. І. Заворотній // *Фінанси України*. – 2014. – № 6. – С. 49–62 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2014_6_7.pdf.
11. *Ткачук В. О.* Моделювання ліквідності банку з урахуванням стандартів Базеля III / В. О. Ткачук // *Наукові праці НДФІ*. – 2014. – Вип. 2. – С. 105–116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npndfi_2014_2_13.pdf.
12. *Ткачук В. О.* Індикатори кризи ліквідності у банку / В. О. Ткачук // *Наукові праці НДФІ*. – 2014. – Вип. 3. – С. 138–148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npndfi_2014_3_15.pdf.
13. *Бортніков Г. П.* Оптимізація управлінської звітності щодо ризику ліквідності в банку / Г. П. Бортніков, В. О. Ткачук // *Наукові праці НДФІ*. – 2014. – Вип. 4. – С. 110–121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npndfi_2014_4_14.pdf.
14. *Цицик К. Ю.* Методика оцінювання ефективності пруденційного ризик-орієнтованого банківського нагляду з урахуванням інституційного та організаційного аспектів / К. Ю. Цицик // *Наукові праці НДФІ*. – 2014. – Вип. 4. – С. 122–133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npndfi_2014_4_15.pdf.
15. *Гасанов С. С.* Обґрунтування можливостей мінімізації ризиків посткризового функціонування фінансового сектору / С. С. Гасанов, О. В. Гаврилук // *Наукові праці НДФІ*. – 2013. – Вип. 3. – С. 3–14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npndfi_2013_3_2.pdf.
16. *Ребрик Ю. С.* Рання діагностика кризи ліквідності банку на основі розрахунку композиційного індикатора / Ю. С. Ребрик // *Економічний аналіз*. – 2011. – Вип. 9, ч. 3. – С. 258–262.
17. *Ребрик Ю. С.* План заходів з антикризового управління ліквідністю банку / Ю. С. Ребрик // *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. – 2011. – № 1 (10). – С. 249–252.
18. *Перехрест Л. М.* Забезпечення фінансової безпеки банків як умова стабільного функціонування банківської системи / Л. М. Перехрест // *Соц.-екон. дослідж. в перехід. період*. – 2007. – Вип. 2. – С. 334–340.
19. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : затв. постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (зі змін. та доповн.).
20. Про банки та банківську діяльність : закон України від 07.12.2000 № 2121-III (зі змін. та доповн.).
21. Про деякі питання діяльності банків : постанова Правління Національного банку України від 24.02.2015 № 129 (зі змін. та доповн.).
22. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs238.htm>.
23. Офіційний сайт European Banking Authority [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eba.europa.eu/-/eba-says-impact-of-liquidity-coverage-requirements-for-eu-banks-not-likely-to-have-adverse-effects>.
24. Об утверждении Инструкции о нормативах безопасного функционирования для банков и небанковских кредитно-финансовых организаций : постановление Правления Национального банка Республики Беларусь от 28.09.2006 № 137 (ред. 2015).

*Стаття надійшла до редакції
15 вересня 2015 року*